

Recensioner

Mats Pellbring (2008) *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992–2001*. Göteborgs universitet

Hur diskuterades globaliseringsfrågan i den svenska debatten kring sekelskiftet? Det är vad Mats Pellbring undersöker i sin avhandling *Laissez-faire, systemkritik eller reformism?* Mer precis studerar han hur frågan diskuterades på debatt- och ledarsidor i Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Expressen och Aftonbladet under åren 1992–2001.

Pellbring är ute efter att fånga de positioner som artikulerades i debatten och de ståndpunkter och omvärldsuppfattningar dessa byggde på. Vilka ståndpunkter var omstridda respektive oomstridda? Pellbring frågar sig också om man se en utveckling mot konvergens vad gäller positioner på höger-vänsterskalan.

Pellbring gör en diskursanalys, inspirerad av Laclaus och Mouffes diskursteori. Här är kampen om konkurrerande tolkningsperspektiv central och olika aktörer intervenerar i debatten för att hävda en viss tolkning i globaliseringsfrågan – och etablera vissa relationer mellan begrepp – och få tolkningen etablerad som den giltiga och stabila.

Vissa föreställningar är omstridda, andra oomstridda. Detta att det finns delade föreställningar gör det också möjligt att tala om interventioner för att etablera hegemoni, alltså tolkningar som kan förena; hade det bara funnits antagonism hade hegemoni inte varit möjligt, då hade det blivit ett evigt ställningskrig mellan skilda parter. Här är Pellbring – liksom Laclau och Mouffe – inspirerad av Gramscis hegemonibegrepp, där det handlar om att försöka etablera samtycke och inte bara dominans.

Diskursteorin används som ett sätt att tolka debatten. I övrigt är det en empiriskt orienterad avhandling, med en empirinära rekonstruktion av debatten. I ett översiktskapitel behandlar Pellbring etableringen av globaliseringen som en fråga i Sverige, och olika faser i debatten under 10 år. Därefter följer tre kapitel som studerar debatten mer ingående utifrån kritiska tidpunkter, särskilt intensiva debattfaser där argumentationen är förtätad, ett metodologiskt grepp för att lättare få syn på de olika ståndpunkterna. Första nedslaget är konflikten kring MAI-avtalet, där radikalt olika sätt att se på globaliseringen konfronterades. Nästa nedslag är debatten kring protesterna mot världshandelsorganisationen WTO i Seattle 1999. Sista nedslagen gäller protesterna i Prag år 2000 och år 2001 med Göteborgskravallerna och 11 september. Därefter följer två avslutande kapitel, där abstraktionsnivån i analysen höjs.

Som avhandlingstiteln antyder finner Pellbring tre positioner i debatten: 1) Ett *laissez-faire-perspektiv* som vill ha så lite regleringar som möjligt och som bejakar frihandeln. Denna nyliberala position upprättade ekvivalenskedjor där globaliseringskritik knöts till protektionism, nationalism, slutenhet, ofrihet, vilket stod mot glo-

balisering som frihandel, öppenhet, liberalism och frihet. 2) En *globalreformistisk position* som företräddes av socialdemokrater och socialliberaler, vilka företrädare synen att det går att reglera globaliseringen politiskt och demokratisera de internationella institutionerna. Denna position accepterar den ekonomiska globaliseringen – och tror att det går att uppnå en harmonisk relation mellan arbete, kapital och demokrati – men anser att globaliseringens följdproblem måste hanteras. 3) Den *radikala/etatistiska positionen*, vars debattörer upprättade en ekvivalenskedja där folkvilja, parlament, utvecklingsländer, rättvisa stod mot marknadens diktatur, storföretagens dominans, rika länder och orättvisa. Regeringar sågs som lierade med storföretagen och staterna sågs även som ansvariga för globaliseringen genom att man valt att avreglera marknader. I denna position fanns en spänning mellan tilltron till nationalstaten och den nationalstatliga demokratin och en mer deltagandedemokratisk syn.

Omstridda ståndpunkter var således huruvida politisk styrning och reglering är önskvärd eller ej, och synen på fördelning. Olika värden sattes i centrum i de olika positionerna och demokratisynerna skiljde sig åt. Men Pellbring finner också en rad ståndpunkter och föreställningar som var oomstridda och förenade skilda debattörer, som tilltron till marknadsekonomi och värdet av frihandel, öppen ekonomi och internationalism. Dessa positioner utgjorde gränser som man inte kunde överträda om man fortsatt ville vara med i samtalet. Pellbring menar att han studerar ett nationellt fall av en internationell debatt, och vad som kan sägas i Sverige blir präglad av att Sverige är ett litet, exportberoende land med lång tradition av frihandel och stor uppslutning bakom frihandeln även från fackföreningar: strukturomvandlingar hanteras genom omställningar, inte protektionism. ”Produktivitetlinjen”, som accepterar rationaliseringar, har stor uppslutning men ifrågasattes av de mer radikala kritikerna. Andra värden som förenade var modernism och framstegsvänlighet; det är svårt att få gehör i Sverige för positioner som kan betecknas som bakåtsträvande eller antimoderna. Också idén om att reformism är vägen att gå var utbredd, men delades inte av de mer radikala globaliseringskritikerna.

Pellbring identifierar också olika försök att formulera de egna intressena som allmänintressen: liberala debattörer konstruerade näringslivets intressen som sammanfallande med konsumenternas intressen och också med Syds; fackföreningar och globaliseringskritiker blev här särintressen. Socialdemokraterna såg socialklausuler som sammanfallande med både facken i Västs och Syds intressen.

Strategin där man försöker vinna över kritiker genom att vidga sin position var vanligast hos socialdemokratiska debattörer, vilka använde en överbyggande strategi och öppnade sig för den globaliseringskritiska rörelsen. Både globaliseringskritikerna och nyliberalerna tillämpade däremot en ekvivalenslogik med låsta begreppskedjor där de försökte distansera sig från motparten och marginalisera denne. Pellbring konstaterar att trots försöken att vinna över andra parter till den egna synen låg positionerna i hög grad fast under perioden.

Avslutningsvis frågar sig Pellbring vad den undersökta debatten säger om högervänsterkalans eventuella upplösning. Han konstaterar att det fanns en tydlig högervänsteruppdelning i debatten, och att denna snarast skärptes under undersöknings-

perioden. Snarare än konvergens ser Pellbring en ideologisk divergens. Man kan i och för sig fråga sig om resultatet hade varit detsamma om Pellbring valt att inkludera riksdagstryck i analysen. Kanske är konvergensen i ståndpunkter större där under perioden? Får kanske *laissez-faire*-positionen större utrymme med detta materialval, än om han tagit med riksdagsdebatt? Överhuvudtaget hade det varit önskvärt med mer resonemang om metod- och materialval och konsekvenserna av dem. Det gäller även tillvägagångssättet; medan Pellbring redogör för datainsamlingen får vi veta mindre om hur analysprocessen gick till.

Debattanalysen är också förhållandevis avkontextualiserad. Viktiga händelser som regeringskrisen 1990, valutakrisen 1992 och påföljande krispaket och blocköverskridande överenskommelser, vilka föregick 90-talets globaliseringsdebatt, nämns endast kort. Huvuddelen av analysen avser mindre än 4 år (1998-2001, från MAI till 9/11), fastän det är mellan det tidiga 90-talets debatt och det tidiga 2000-talets som de intressanta skillnaderna finns. T.ex. finner Pellbring att globaliseringen i det tidiga 90-talet sågs som en oundviklig process medan den efter 11 september betraktades som något reversibelt som var hotat.

Avhandlingssyftet är deskriptivt formulerat och resultatet blir en i huvudsak deskriptiv avhandling. De teorier som presenteras, t.ex. om konvergens, fungerar mest som en bakgrundskontext och används inte aktivt i analysen. Diskursanalyser är förvisso ofta empiriskt orienterade, och har sällan förklarande eller teoriprovande ambitioner. Poängen med diskursanalys, som jag ser det, är dels att lyfta upp det outtalade och underförstådda, dels att lyfta fram konsekvenserna av diskursiva konstruktioner, d.v.s. analysera vad diskurser *åstadkommer*. Pellbring tecknar gränserna och ramarna för diskurserna, vilka inte kan överskridas. Men jag tror att det hade gått att dra ut konsekvenserna av diskursens gränser ännu mer. Jag tror också att det ännu mer hade gått att ta spjärn mot annan forskning, t.ex. om vad som kan sägas i Sverige.

I Laclaus och Mouffes efterföljd betonar Pellbring diskursers instabilitet, men diskursen förefaller mig vara ganska stabil. Skulle man rent av kunna dra slutsatsen att den socialdemokratiska/socialliberala positionen är hegemonisk? Den försöker med viss framgång att inkorporera sina kritiker. Den utdefinierande strategi som både radikaldemokrater och nyliberaler använder sig av tycks snarare leda till marginalisering. Vad säger det om svensk politik? Till skillnad från många andra diskursanalytiker är Pellbring inte heller intresserad av att säga något om makt. Det finns alltså många spår som hade kunnat följas upp mer, men så är det med alla studier.

Kerstin Jacobsson, fakultetsopponent

Nikolas Rose (2007) *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*. Princeton: Princeton University Press

Under nittonhundratalet kom det långt borta väldigt nära. Med hjälp av Internet, ett visakort och en närbelägen flygplats förminskades världen så att den fick plats i jackans innerficka – världsbilden var förändrad och medborgaren fri att förverkliga sig själv. Inom ramen för denna västerländska bild identifierar Nikolas Rose hur nya kontrollmekanismer centrerade kring biomedicinsk korrigerande och neurokemisk hantering av det mänskliga livets grundläggande element vuxit fram. Utvecklingen av detta biopolitiska fält följer de linjer han på andra ställen, var för sig och mer ingående diskuterat i förhållande till en västerländsk avancerad liberalism. På så sätt fungerar bokens mest framträdande argumentation som en sammanslagning av många av dessa tidigare publicerade arbeten. Men här använder han sig av dem tillsammans för att tydliggöra dess konsekvenser för ett och samma, men nog så stora fenomen; för livet självt.

Rose framhåller fem aspekter signifikanta för den biopolitiska utbredningen, *molekylisering, optimering, subjektifiering, medicinsk specialisering* och att, fritt översatt, *vägarens ekonomi* har trätt i dagen. I gränssnittet mellan dessa konfronteras vi med en ny kunskapsbild av det mänskliga livet som är intimt – om än diskret – sammankopplad med en marknadsekonomisk logik. För att underbygga sina resonemang om dessa fem aspekter beskriver Rose i de två första av bokens sammanlagt åtta kapitel de nya utmaningar som hälsan och samhället i vårt tidiga tjugohundratals står inför. Problemet är fortfarande de begränsningar de kliniskt medicinska vetenskaperna annekterat som sitt primära vetenskapliga objekt, nämligen kroppen och dess mindre beståndsdelar. Men skalan som beståndsdelarna åskådliggörs med har förändrats, våra själv har blivit neurokemiska och den mänskliga existensen genetisk på en molekylär nivå. Rose fortsätter i bokens tredje kapitel med att visa att den fysiska kroppen inte längre ser likadan ut som tidigare, "[...] the biopolitics of life lies in the new molecular scale on which life is envisaged and acted upon" (s. 82-83). De moderna och mer sofistikerade medicinska metoderna har tillsammans med patenterade tekniker gjort det möjligt att på ett nytt sätt åskådliggöra, mäta och kartlägga dessa grundläggande beståndsdelar. Med detta har nya begrepp om livet självt uppstått och med dem nya tekniker att reglera det. Teknikerna handlar inte så mycket om yttre disciplinering av individers prestationsförmåga i förhållande till givna situationer utan om en ständigt närvarande kontroll av individens biologiska existens.

Sedd ur ett större perspektiv bidrar bokens analys till att förstå uttryck av den reflexiva modernitet som Ulrich Beck och Anthony Giddens ofta förknippas med. Även om det är en förändring Rose beskriver vill han inte kalla det för ett skifte i ett irreversibelt historiskt narrativ. I kulisserna av denna modernitet skildrar Rose snarare hur ett biopolitiskt, kanske också biokapitalistiskt, samhälle brett ut sig inom det reflexiva risksamhällets ramar. Mänsklighetens biologiska existens har politiserats, men utgör också grunden för ett lukrativt ekonomiskt fält. Den medicinska specialiseringen

har traditionellt sett inriktats på att identifiera, behandla och återställa sjuka kroppar, behandla patologier i form av somatiska krämpor eller psykiatriska symptom. Men "As the body becomes the subject of a molecular gaze, susceptibility to disease has been molecularized, and genetic risk becomes a molecular matter" (s. 108), skriver Rose. Med en ny uppfattning om det mänskliga livet kan alla, sjuka som friska, känna till sina sårbarheter och agera för att minimera eventuella möjligheter att drabbas av framtida allvarliga sjukdomar. Den molekylära bilden av livet har sjunkit in i självmedvetandet och i viss mån också ympats in i vardagens kretslopp.

Med hjälp av Gilles Deleuze för Rose Michel Foucaults resonemang om den medicinska expertisens kroppsliga fokus till en ny nivå. Disciplineringen och skapandet av en frisk och i samhället deltagande individ sker inte längre *på*, utan *via* kroppen. Rose myntar tre användbara begrepp, alla sprungna ur hans analys av de fem ovan nämnda aspekterna: Den fria och självförverkligande människan har ett *genetiskt ansvar* för sitt framtida liv och har då i sin förlängning blivit en *biologisk medborgare* i en samtida *bio-socialitet*. Detta grundar han rent deskriptivt i en detaljrik kartografi av samtiden. Han konstruerar med hjälp av olika, fritt valda, nedslag en bild som visar att den medicinska kunskapens utveckling innebär möjligheter för alla att visualisera vilka sjukdomar man eventuellt skulle kunna drabbas av i framtiden. Därmed finns det också ett ansvar att med hjälp av varumärkta preparat och terapeutiska metoder i förebyggande syfte minimera denna risk.

Bristerna i Roses resonemang är, som jag ser det, att han bortser från att den nya biopolitikens uppkomst sammanfaller med en parallell nedmontering av den offentliga sektorn. Han ägnar flertalet sidor åt eugenik och det offentliga roll i detta, det vill säga det folkhem/folkrike som arvs- och rashygien växte fram ur i början av nittonhundratalet. Då hade hälsa med befolkningsfrågor och nationella föreställningar om biologisk överlägsenhet att göra. Ur detta kom bestämda moderniseringskampanjer om tvångssterilisering, föräldraurval och ogynnsam rasblandning. Dock lämnas vi läsare att endast ana en fortsatt giltighet för de tydliga moderniseringskampanjernas uttryck. Vi får inte heller reda på eventuella protest- och motståndsrörelsers potential för att påverka denna avancerade liberalism. Nya möjligheter att kontrollera en biologisk existens finns, men var kommer den ifrån och flyter den verkligen fritt?

Styrkan hos Rose är att han gör en nödvändig omläsning av Foucaults texter och visar att de fortfarande är relevanta. Vi står inte inför en historisk vändpunkt utan befinner oss fortfarande i en bräcklig kontinuitet betingad av ett antal korsande banor i kölvattnet av modernitetens trajektorier. Biopolitik handlar inte längre så mycket om att styra en populations kroppar genom en tydlig strukturering utifrån implicita normalitetsprinciper. Principerna är de samma men de forna explicita uttrycken ligger underförstått införlivade i en subjektiv livsåskådning om att det är upp till dig att optimera dig själv utifrån marknadens tillgängliga medel.

The politics of life itself utgör ett värdefullt bidrag till en ny bild av risksamhällets följd och till att förstå nya former av medborgerlig kontroll. Då många analyser av den västerländska modernitetens konsekvenser stannar vid kroppen, uppskattas Roses grepp att ta in dem till människans allra intimaste och ut igen. In till det mänsk-

liga genomet och tillbaka till ett medborgerligt ansvar för sig själv – och samtidigt för alla andra.

Henrik Loodin, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Dean Keith Simonton (2004) *Creativity in science: Chance, logic, genius, and Zeitgeist*. Cambridge: Cambridge University Press

Kan forskning styras och finns det i så fall effektiva sätt att göra det på? Dessa är viktiga frågor i dagens samhälle där forskningspolitik ofta bedrivs utifrån relativt svagt empiriskt kunskapsunderlag. De nya tillvägagångssätten handlar till stor del om att ge mer medel till redan framgångsrika forskare och forskningsmiljöer. Kritiken har pekat på att sådana satsningar ofta riskerar att göda forskning som redan gett merparten av sitt kreativa nyvärde. Vi saknar till stor del forskning som belyser om kritiken är befogad.

Men vad är framgångsrik forskning och hur den kan identifieras? Här ger en spännande bok av Dean Simonton vid University of California, Davis, *Creativity in science: Chance, logic, genius, and zeitgeist* (2004) viktiga ledtrådar. Boken analyserar olika förklaringsfaktorer för kreativitet och framgång i forskning. Dessa faktorer nämns i bokens undertitel och är alltså: *slump, logik, genialitet* och *tidsanda*.

Simonton definierar *slump* som tillfälliga kombinationer av förhållanden som påverkar forskningen. *Slump* anses råda när varken logik, genialitet eller tidsanda ger någon prediktiv stabilitet. Med *logik* menar Simonton att kreativitet reduceras till mer eller mindre mekaniserad problemlösning (d.v.s. användandet av identifierade regler). *Genialitet* innebär att vissa forskare har egenskaper som skiljer dem från andra forskare, t.ex. att de kan se lösningar utan att följa tydliga regler. Vad gäller tidsandan skiljer Simonton mellan allmänt och lokalt idéklimat, t.ex. "disciplinary zeitgeist".

Med *kreativitet* avses i forskningen förmågan att producera en ny produkt som är nyttig eller användbar. Dagens kreativitetsforskning fokuserar ofta på de sociala bedömningsprocesser som leder till att en ny produkt betraktas som nyttig och användbar. Kravet på erkänd nytthet/användbarhet innebär att skillnaden mellan kreativitet och framgång minskar. Simonton definierar en forskares kreativitet och framgång utifrån forskningskollegornas direkta och indirekta bedömningar (bl.a. utmärkelser och priser) och antalet citeringar. De angivna kriterierna samvarierar högt.

Efter en detaljerad argumentation i samband med varje förklaringsfaktor blir Simontons slutsats att även om alla förklaringsfaktorerna (*slump, logik, genialitet* och *tidsanda*) bidrar till vetenskaplig kreativitet och framgång så förklarar *slump* faktorn mest. De andra ger endast sina förklaringar "inom ramen" för *slump* faktorn.

Tidsandans förklaringsvärde menar Simonton ligger delvis i att den, i interaktion med logik, sätter gränser för vad som framstår som rationellt och irrationellt i forsk-

ningen. Han anser att specifika "tidsandor" inom enskilda discipliner har högt förklaringsvärde och att om den nödvändiga disciplinära beredskapen inte föreligger inom ett forskningsområde så hjälper det inte att satsa mycket pengar på området.

Betydelsen av genialitet minskar eftersom många av de egenskaper som kännetecknar framgångsrika forskare i själva verket kan reduceras till effekter av slumpen. Forskarens kreativa produkter tillkommer enligt Simonton genom mer eller mindre slumpvisa kombinationer av den begrepps- och fenomenrepertoar som hon är bekant med (främst från den disciplin där hon verkar). Simonton för en, i mitt tycke, stark argumentation för slumpens betydelse när det gäller enskilda forskares kreativa processer. Däremot framstår hans användning av begreppet slump när det gäller mer övergripande nivåer mer som en grov samlingsbeteckning för faktorer som vi (eller kanske bättre, Simonton) ännu inte lyckats identifiera.

Simonton menar alltså, liksom forskare inom så kallad evolutionär kunskapsteori, att slumpen är den övergripande förklaringen av forskningens utveckling. Denna slutsats framstår som mer övertygande (om än ofullständig) i samband med vetenskapliga upptäckter än vad den gör när det gäller forskarsamhällets mottagande av forskningsnyheter. Här borde det vara möjligt att komma fram till mer specifika teorier och förklaringar än slumpen.

I dagsläget ökar användningen av antalet publiceringar och citeringar som kvalitetskriterier i forskningssammanhang och en särskild fråga som behandlas relativt utförligt av Simonton, och som är av intresse för hela forskarvärlden, är hur man skall se på citeringsanalys som kvalitetskriterium.

Ett problem är t.ex. att forskningsområden är olika stora och bl.a. därför ger olika många citeringar. Fältnormeringar av olika slag försöker lösa detta problem men det är inte självklart hur olika forskningsområden skall avgränsas.

Simonton tar upp forskning som visar att antalet publicerade artiklar och antalet citeringar per forskare uppvisar stora skevheter. Ett mindre antal forskare har en stor andel av alla publikationer. En studie av 200 slumpmässigt utvalda artiklar från vardera kemi, geologi gerontologi och pediatrik visade att 10 procent av forskarna stod för 50 procent av artiklarna och c:a hälften av forskarna endast bidrogit med en artikel och att dessa artiklar totalt endast utgjorde mindre än 20 procent av alla artiklarna. Andra studier visar att en stor andel av de artiklar som publiceras i peer-review tidskrifter inte citeras alls. En stor studie visade t.ex. att 15 år efter publiceringen hade 47 procent av de undersökta artiklarna inte citerats en enda gång.

Ett viktigt resultat beskrivs av Simonton i termer av *The equal-odds rule* (lika sannolikhet). Denna regel innebär att *andelen* högciterade publikationer av en forskares alla publikationer är noll-korrelerad med antalet publikationer som forskaren har. Forskare med de mest högciterade arbetena har också de minst citerade arbetena. Den bästa prediktorn för en forskares antal citeringar är alltså det antal arbeten forskaren publicerat. *The equal-odds rule* är en viktig förklaring till att kvinnliga forskare tenderar att citeras mindre än manliga forskare. Kvinnliga forskare publicerar mindre än manliga forskare, men andelen citeringar per publicerad skrift är inte mindre för kvinnliga forskare.

Ett annat mått på forskares framgång är publicering i välrenommerade tidskrifter. Fördelningen av hur olika artiklar i en och samma tidskrift citeras är dock skev (några få artiklar citeras väldigt mycket medan de flesta artiklar inte citeras speciellt ofta), och detta gäller även för tidskrifter med hög impact-faktor. Publicering i sådana tidskrifter visar alltså ofta inte hur välciterad artikeln är, vilket visats i forskning av norrmannen P. O. Seglen. Dessutom tenderar små forskningsområden att ha tidskrifter med låga impact-värden. Publicering i tidskrifter med högt impact-värde är ändå viktig att beakta eftersom de oftast har fler lektörer per manuskript och hårdare granskning än andra tidskrifter.

Simontons bok är läsvärd och visar, om inte annat, att det behövs bättre kunskaper om hur forskningspolitik kan bidra till framgångsrik forskning. I vilken mån är t.ex. forskning som visar att det finns en stabilitet vad gäller vilka typer av forskningsmiljöer som tenderar att producera framgångsrik forskning användbar i detta sammanhang?

Carl Martin Allwood, Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet